

НЕНАЗОВАН БЪЛГАРО-ВИЗАНТИЙСКИ КОНФЛИКТ ПРИ ХАН ОМУРТАГ

Бистра Николова

Началото е поставено в 812 – 813 г. Събитията тогава за българския хан Крум (803 – 814) са повод за гордост и разнасят името му на страшилище за тракийските балкански провинции на Византия. За населението ѝ обаче това е време на страх, горест и начало на десетилетно принудително изгнаничество в далечните български земи.

Всичко започва от гр. Дебелт, който в 812 г. българите завладяват. Населението заедно с епископа Георги било преселено в България¹. През 813 г., след вероломен опит да бъде убит от засада, хан Крум отвърнал с поголовно опустошаване на Южна Тракия. При пл. Ганос (западния бряг на Мраморно море) той пленил много хора и ги отвел в България². Превзел гр. Адрианопол и преселил жителите му с имуществото и епископа им Мануил отвъд Дунав. Броят на пленниците от града в различните извори е различно посочен. Твърди се за неизброимо множество, за всички жители, сочат се числата 12 000 души (без жени и деца), 10 000, че даже 40 000 жители³. Близко до гр. Аркадиопол на р. Регина българите пленили според източниците “много народ” (някъде са посочени 30 000, другаде 50 000 души)⁴.

Не за всички пленници е известно къде били поселени в българските земи. Известно е, че пленниците от Адрианопол намерили новото си местожителство в арсала северно от Делтата на Дунав.

Самото заселване на пленниците в България сочи поне две предпоставки, при които е направено – да се обезсели с тактическа цел византийска Тракия и да се заселят свободни от население български територии. Масовото преселване на византийски пленници в българския североизток сякаш на тревожело българската власт. Дали в този район те били натоварени с функции по опазване на южните дунавски земи от нашествия на хазари или на бродещи въоръжени отряди (като отрядите на маджарите), е въпрос, който

няма сигурен отговор. Отношението на централната власт към пленниците е познато само откъм едната страна.

Това, което историческите извори са ни оставили по тази тема, характеризира отношенията между българите и пленниците като конфликтни основно по религиозни причини. Истината за тях обаче далеч не е само тази. Легендата за жестокото отношение на българите към християните от Византия губи голяма част от своето съдържание, съпоставена с факти от по-широк кръг източници, излизачи извън конкретната тема за пленниците. Те бележат завидната толерантност към християнското вероучение и неговите представители през нач. на IX век от страна на българите-езичници по различни поводи⁵. Затова справедливостта изисква да се разкрие конкретната причина, която е породила сведенията за масово преследване и избиване на християни-пленници в България, отразени във византийската книжнина.

Източниците на тези сведения съставляват две групи извори според типа съчинение – исторически (хроники) и агиографско-омилитични творби. Сумиран в основни линии, техният разказ за преследванията на християни в България има следното съдържание.

Продължителят на Теофан (*Vita Basilii* – чийто автор се смята Константин Порфирогенет, внук на император Василий I) разказва, че пленените епископ на Адрианопол Мануил и негови съграждани отказали да се отрекат от вярата си. Те покръстили много българи. Затова хан Омуртаг заповядал да ги измъчват и умъртвят⁶. Йоан Скилица поддържа почти без промени, само с някои несъществени допълнения, същата версия на събитията⁷. В Синаксара на Константинополската църква наследникът на Дукум – Диценг – умъртвил адрианополския архиепископ, а епископът на Дебелт Георги, на Никея Льв, N епископ, презвитер Пардос, военначалниците Льв и Йоан, Гаврил, Сионий, Георги и още 377 души от пленниците били избити при хан Омуртаг⁸. Менологията на император Василий II обвинява хан Крум за смъртта на архиепископ Мануил, а останалите духовници и миряни били избити от наследника му на престола Цок⁹. В една византийска служба, написана от Йосиф Студит¹⁰, без да се ангажира име на български владетел, се споменават поименно освен пострадалите лица, известни от Синаксара и Менология, още двадесет други жертви на българите¹¹.

Цитираните източници и тяхното съдържание дават едната страна на въпроса за отношението към византийците от Тракия. Другата също е документирана в изворите, но обикновено в историографията почти не се прави връзка между двете, за да се потърсят реалните корени на конфликта между властта и пленниците.

След като направил безуспешен опит да продължи войните на хан Крум, наследникът му хан Омуртаг (814 – 831) сключил тридесетгодишен мир с император Лъв V Арменец (813 – 820). По силата на споразумението (от 11 клаузи са запазени 4) се определяли границите на юг между България и Византия, отношението към славяните и третирането на пленниците¹². Тази четвърта клауза от договора предвиждала освобождаване на пленниците при определен режим. Обикновено се приема а priori, че освобождаването е извършено, без да се свързва с последващото състояние на отношенията между българи и византийци в България в нач. на IX в. А именно във връзка с това се търсят много от отговорите за породените конфликти между двете групи, представени в изворите като религиозен сблъсък.

Как е била изпълнявана четвъртата клауза на договора?

Най-ранното сведение за освобождаване на пленниците от Омуртаг, което потвърждава изпълнението на договореността, се намира във Vita Basilii. След разказа за убийството на Мануил и на част от адрианополци се преминава към разказа за освобождаването на византийците, защото “бог се смилил над своя народ и му дал възможност да напусне страната”. По-късно у Йоан Скилица, който запазва същия ред на събитията, е казано, че “останалите пленници трябвало да се завърнат в родината си, защото бог подготвил свише освобождаването им.”¹³ Взети в своята пълнота, двата разказа от хрониките не будят съмнения в достоверността си. Никой не може да отхвърли истинността на фактите за завладяването на Адрианопол, пленничеството на жителите му, убийството на Мануил. Цялата обаче конструкция се опорочава, включително и сведението за освобождаването на пленниците от легендарния разказ за ранното детство на император Василий I Македонец и семейството му, лансирана от двамата автори. Той гласи, че още като пеленаче Василий бил взет в плен заедно с родителите си при завладяването на Адрианопол от българите и отведен в страната им. При това генеалогията на бъдещия император е изведена у Продължителя на Теофан

и Йоан Скилица от царски арменски род¹⁴. Когато започнало освобождаването на пленниците, той бил вече поотраснал и направил впечатление на хан Омуртаг с ума си. Василий и родителите му били между щастливците, освободени от българския хан и завърнали се по домовете си¹⁵.

Много от съвременните историци, които се занимават с историята на Македонската династия, са изтъкнали, че сведенията за произхода на Василий, за пленничеството му имат легендарен характер и не са достоверни¹⁶. Историята за благородния арменски произход на императора е била съчинена от патриарх Фотий, който искал да спечели по този начин благоразположението му¹⁷. Това, че този разказ не е приеман изцяло във византийската летописна традиция, показва сведението на Лъв Граматик. Той поставя раждането на Василий в Адрианополско през 811/813, но не споменава за пленничеството му в България¹⁸. Продължителят на Георги Монах¹⁹ повтаря сведенията на Лъв Граматик за завладяването на Адрианопол, а в края на разказа си, когато пише за бягството на пленниците в 837 г., се връща към съдбата на Василий. Според него той бил пленен при императорите Лъв и Михаил и напуснал България на 25 години. Така в разказите на тези два извора е избягната легендата за произхода и ранното детство на Василий.

Възможно ли е заради недостоверността или съмненията, които падат върху сведенията за произхода на император Василий I и неговото пленничество, да бъде отхвърлен разказът за освобождаването на пленниците в България от двете хроники като неотговарящ на истината?

Има сериозни и неоспорими доказателства, че в началото на управлението на хан Омуртаг част от пленените тракийски византийци се завръщат от домовете си. На първо място са условията на договора, който гласи така: "Четвърта глава за пленените християни и за заловените... а за турмарсите, спатарииите и комитите: ще даде..., а за бедните войници душа срещу душа. За заловените извън крепостите ще даде две... бивола, ако... селата. Ако избягал стратег..."²⁰. Това, както и останалите условия на мирния договор, са били спазвани, което се доказва от трайността на мира и значението, което му се отдава в България и Византия²¹. Нещо повече – мирният договор се изтъквал от съвременниците като основа за видимо добрите отношения между двата управляващи двора. Неслучайно Гене-

зий в X век намеква, че помощта, предложена на императора от Омуртаг срещу бунтовника Тома Славянин, има връзка с мирния договор от 815 г.²² Следователно той е бил изпълняван, и то в продължителен период от време. При тези обстоятелства не може да се мисли, че Омуртаг е пренебрегнал четвъртата клауза от договора и не е освободил пленници.

Едно сведение твърде независимо от посочената тенденциозност на *Vita Basilii* и Йоан Скилица потвърждава пряко изпълнението на договореността за пленниците. В "История" на Йоан Зонара (XII век) това е казано без отклонения в пристрастията на споменатите извори.

Зонара изрича обществената тайна за ниския социален произход на император Василий I, макар да изтъква, че има такива, които му приписват благороднически произход. Той пестеливо споменава легендата за пленничеството на родителите и пеленачето Василий в България в 813 г. и спестява обширния разказ на Продължителя на Теофан и Йоан Скилица за завръщането им във Византия. Вместо това Зонара пише: "След смъртта на Крум вече друг взел властта над българите, който бил често разбиван във войните срещу ромеите и сключил съюз с тогавашния владетел на ромеите, като обещал да освободи пленниците, и действително изпълнил обещанието"²³. Макар цитираният текст да стои в логическа връзка със споменатите две хроники по отношение на съдбата на Василий, съдържанието му в никакъв случай не е подчинено на целта да се разказват чудеса за нея. Сведението на Йоан Зонара отразява фактическото положение на нещата и тяхната хронологическа последователност след 815 г., а именно че пленниците се завърнали във Византия не по силата на божията милост, а в следствие от договора между хан Омуртаг и император Лъв.

Освен тези неоспорими преки данни за освобождаването на пленници има и косвени податки за същото събитие. Намираме ги в житието на св. Йоаникий от Симеон Метафраст. В духа на този род съчинения се разказва как светецът по времето на император Михаил разбрал, че пленените византийци в България могат да загинат в затвора, и отишъл там. Той направил кръстен знак, с който разтворил вратите на затвора, и те били освободени²⁴. Ако чудото следва да отдадем на привичните за едно житие сюжетни прийоми, не така стои въпросът с останалите му сведения. По прин-

цип авторите на жития нямат слабост да уточняват дати и години, несвързани с раждането или смъртта на описваното лице. Нещо обикновено е в житийния разказ времето да се отмерва с изрази като “след малко време”, “мина не много време” и т. н. В това житие известието е датирано много прецизно, което едва ли е случайно. Казано е, че събитието се е случило 14 години след смъртта на император Никифор и пет години, откакто управлявал император Михаил, или в 825 г.²⁵ Това датира точно мисията на Йоанакий в България за освобождаване на пленници и показва, че процесът продължавал периодично след 815 г.

При тези доказателства и аргументи остана да приемем, че сведението за пленничеството и освобождаването на Василий във Vita Basilii е било “прикачено” към реално събитие – връщането на адрианополци в Тракия.

Не съществува вече съмнение, че част от пленниците са били освободени. Дали са били подбирани само измежду пленниците от Адрианопол, т. е. населението отвъд Дунав, е спорно. Просто тези хора са привлекли повече вниманието на византийските автори поради значимостта на града и легендарната съдба на съгражданина си Василий. Както обаче личи от договора, завръщането на пленниците станало не поголовно, а при условия на размяна и срещу заплащане. Точните размери на двата договорни акта заради непълнотата на Сюлейманкьойския надпис не могат да се установят. Напълно реалистично изглежда по силата на тези условия (а може и по други причини) част, и то немалка, от тракийските пленници да е останала в България. През 30-те год. на IX век ние ги виждаме да поселяват все още отвъддунавските български територии, които те били нарекли Македония на името на темата, от която дошли.

Ако част от пленниците са останали в България, то как са се развивали отношения между тях и българската власт в условията на мирния договор? Отново следва да направим някои критични уточнения за достоверността на нашите източници и последователността на събитията в тях.

Според цитираните текстове от Продължителя на Теофан (Vita Basilii) и Йоан Скилица архиепископ Мануил е бил посечен преди освобождаването на пленниците. Ако съпоставим хронологията на събитието в тези две хроники със сведенията от другите източници, ще видим, че последователността им може и да е друга.

Преди всичко това сведение, сравнено с данните от втория тип съчинения, свързани с темата – агиографските – сочи разминаване в хронологията, а следователно и в последователността на случката спрямо останалите събития. В двете хроники смъртта на Мануил е поставена при хан Омуртаг. В Месецо slova на Василий II се твърди, че той бил умъртвен при хан Крум. Синаксарът пък смята, че това се е случило при Диценг, наследника на Дукум, който бил български хан след Крум. Службата за избитите от българите византийци изобщо не сочи име на владетеля на българите²⁶. Както виждаме, в изворите няма единно мнение кога точно е убит Мануил – преди 13. IV. 814 г., или след тази дата. За хронистите най-убедително изглежда времето на хан Омуртаг, когато са пуснати по домовете неговите съграждани. Агиографската традиция поддържа тезата за умъртвяването му от Крум или негов наследник. На второ място хрониките дават един ограничен списък на наказани пленници в България при хан Омуртаг (засягащ главно адрианополци), докато агиографските творби говорят за още жертви поименно и в цифри, което създава впечатление за колективно наказание (следи от подобно действие се откриват и в хрониките). Според Синаксара останалите жертви били избити при хан Омуртаг, а в Менология се сочи наследникът на Крум Цок²⁷.

Управлението на хан Крум – такова, каквото го описват не само нашите агиографски произведения, а и критичният поглед към всички сведения за него, показва очевидната толерантност към християните в България²⁸. Тези съображения, както и обстоятелството, че сведенията дават предимство на Омуртаг в преследването на християните, са накарали историците да поставят умъртвяването на пленниците-християни по негово време. Прочие в условията на мир с Византия се създавали добри предпоставки за разгръщане на вътрешните проблеми в България, един от които бил останалите в страната пленници византийци.

Оставени в старите си поселения от 813 г., те запазили своята вяра и изградили своя вътрешна организация, проявила се в 837/8г. Заминаването на част от сънародниците им е било посрещнато с надежда, че скоро и те ще се разделят с пленническия си живот. Но мъката и болката по родните места сигурно е останала да гнети техните умове и сърца. Естествено е в тези тежки времена духовният дълг на техните пастири да им е продиктувал да останат в България.

Архиепископ Мануил е останал заедно с тях, както това сторили епископите Йоан, Лъв, Петър и доста духовници.

Освен хан Омуртаг за смъртта на християните изворите обвиняват още две личности – Диценг и Цок. Кой са тези фигури в българската история? За някои автори те били български ханове (вкл. и Дукум), за други военачалници при Крум или негови синове и наследници. Изказано е предположение, че се касае за погрешно предадени имена. В последно време се наложи мнението, че Диценг, Дукум и Цок са военачалници на хан Омуртаг²⁹.

След като хан Омуртаг дал толкова сигурни гаранции за хуманно отношение към пленниците-християни в 815 г., какво го накарало да смени политиката си към тях? Защо във византийската литература на българския хан, преживял в мир с империята, е лепнат етикет “гонител” на християните. Едва ли в това трябва да съзираме умишлено търсене на аналог с образите на римските императори, преследвали християните през I – III век. Отношението към Омуртаг почива на реални събития и случки на физическо унищожение на християни-пленници в България през тридесетте години на IX век. Никой не може да отрече гонението на християни в България, но следва да се знаят непосредствените причини за това.

Ако се освободим от емоционално-пристрастната страна на нашите сведения (повлияла и върху съвременните историци) и се спрем само на фактите, свързани с гоненията на инаковерци, събитията ще придобият реалното си съдържание.

Процесът на откупуване и размяна на пленници е започнал в 815-та и вероятно продължил активно и в 816 г. Както сочи макар и косвено житието на Йоаникий, такива действия били извършвани и десет години по-късно. Останалите в България пленници живеели в компактни маси, създали своя военна и административна организация, имали оръжие. Това поне показват по-късни събития в 837/8 г.³⁰ С тях живеели и духовните им водачи. Именно в тази среда трябва да търсим жертвите на преследванията. Дали наистина може да вярваме, че това е наказание, защото те активно проповядвали християнското учение и разлагали общественото съзнание на българите. Живеещи на компактни маси, заселени далеч от столицата, изглежда в по-слабо населени места, тази пропаганда трудно могла да стигне до много българи. Прозрачни са опитите на агиографската книжнина да обясни преследването с опити на езическия хан да

накара с мъчения християните да се откажат от вярата си. Както сюжетът, така и мъченията, на които били подложени пленниците (членовредителство, оковаване, посичане, убиване с камъни), са заети от разказите за мъчениците на ранното християнство. Затова трябва по-скоро да търсим причини от политическо естество, които са променили отношението на хан Омуртаг към останалите в страната му византийски пленници.

Мъчно е да повярваме, че живеещите в България пленници са се примирили със съдбата си. Те продължавали да се наричат “македонци” и да се смятат за поданици на императора на ромеите. Не загубили надежда, че при дадени обстоятелства ще се върнат по родните места. Благоприятни условия за това пред тях се откриват в 837 г., когато направили успешен опит да избягат от България. Стратегът на тези “македонци”, живеещи отвъд Дунав, Кордила отишъл при император Теофил (829 – 842) и поискал кораби, за да се завърнат пленниците в империята. Когато хан Пресиан (836 – 852) тръгнал на поход към Солун в 837 г., започнало истинско брожение сред заселниците. Цели семейства тръгнали да преминават на юг от Дунав. Българският комит (вероятно отговарящ за района на Дунавската делта) се опитва да ги възпре с оръжие. Ръководени от свои военачалници (Варда, Лъв, Цанц), византийците разбили българите. Повиканите от комитата на помощ бродещи в района маджарски отряди също не удържали бегълците. Междувременно пристигнали от столицата корабите. Ромеите се качили на тях и напуснали завинаги България³¹. Дали това бил единственият опит на пленниците да напуснат страната, без да са получили разрешение за това от българската власт?

Нека сега се спрем на това кои и какви са жертвите на гоненията. На първо място, това са висши духовници – митрополит Мануил, епископите на Дебелт, на Никея и един N епископ (Петър), следват презвитери (Пардос) и дякони³². Втората група са военачалници (Лъв и Йоан), изтъкнати представители на пленниците, известни поименно (Гаврил, Сионий³³, Георги, Теодор, Теофил, Константин, Симеон, Самуил, Куберг, Любомир, Хотимир и т. н.; списъкът от службата напомним за помен на мъртъвци) и 377 безименни лица. Ако приемем общественото положение на избитите, това са, от една страна, военни, които могат да организират и възглавят една въоръжена акция на пленниците. Такива личности виждаме

застанали начело на бунта в 837 г. в отвъддунавска България. От друга страна стоят духовните първенци, които са моралната опора и гаранция на пленниците. Намираме имена на личности, попаднали в списъка на църковните служби, защото са притежавали положение и авторитет между пленниците. Накрая голям брой (числото може и да е условно) безименни жертви, което навява на извода, че се касае за масова акция срещу християните в България.

Сега нека припомним кой стои от другата страна. Срещу християните с наказателна цел са били изпратени двама български военачалници на хана – Дукум и Цок. Точно както в 837/8 г., със същата задача се натоварил българският военачалник на района, в който живеели пленниците, и като се опитал да ги спре насилствено, довел нещата до сражение.

Този състав на двете противостоящи страни никак не прилича на наказателна акция срещу активни и непокорни християнски мисионери. Картината, която се очертава, е много близка до картината в 837/8 г., когато с оръжие византийските пленници се опитали да напуснат без разрешение България. Това ни дава основание да видим в сведенията на хрониките и агиографските творби за убийствата на християни-пленници в България отражение на един друг техен опит за завръщане във Византия. Ръководени от своите стратегии, насърчавани от духовните си водачи, останалите след 815 – 816 г. византийци се вдигнали на оръжие. Намерението им било да си пробият път през България и да се завърнат в Тракия. Срещу тях била изпратена българска армия, ръководена от Диценг и Цок. Византийците очевидно претърпели неуспех и техните водачи били наказани със смърт.

При естеството на нашите извори, в които фактите са поставени в услуга на конкретни идеологически или политически съображения, е трудно да се датира този българо-византийски въоръжен конфликт.

Най-вероятно изглежда времето след 815 – 816 г. Писмената традиция в агиографията предпочита да сочи като начало 813 – 814 г.³⁴ Така например сведението, взето от Катехизиса на Теодор Студит³⁵, може и да е отглас на това събитие. В него се разказва, че в 814 г. в България били избити 14 християни, защото отказали да ядат месо по време на пости. Теодор Студит починал в 826 г., което е възможен *terminus ante quem* за въпросния въоръжен конфликт.

Обаче сведението от Катехизиса е доста общо и аз не се ангажирам с категоричното му отнасяне към това събитие. Възможно е да се касае за епизодичен случай на наказание на християни, нарушили обичаите на българите по начин, който не можел да бъде простен.

Предвид рѣзминаванията в хронологията на събитията, свързани с физическото наказание на християните-пленници, може да се допусне и друго обяснение на фактите. Инцидентът, при който византийците се опитали да напуснат България, не е бил един единствен. Може би именно затова в изворите смъртта на архиепископ Мануил е поставена преди смъртта на другите и разграничена от тях по време. Разбира се, този ред в изворите е несигурен, като се има предвид нагласеността на порядъка от събития във *Vita Basilii* и Йоан Скилица. При всички съображения поне едно е сигурно – въоръжен конфликт между българите и византийците-пленници е имало преди 837/8г., по времето на хан Омуртаг, или до 831 г.

Ако наистина такъв сблъсък между българи и византийци е имало, защо той е останал неназован във византийските извори? Обяснението може да е само едно. Докато бунтът и бягството в 837/8 г. стават публично достояние на цялото столично общество, защото в него е ангажиран лично императорът, то конфликтът, за който говорим, е останал затворен във вътрешността на България. Това се е случило далеч от очите и ушите на византийския двор и общество, а нормите на времето не предполагали намеса на засегнатата страна, в случая Византия, във вътрешните дела на българския хан. Когато събитието станало известно я по слухове, я по разказите на завърналите се пленници във Византия, то било обяснено с религиозни мотиви. Условиата за лансиране на тая теза били крайно подходящи както в момента, така и в бъдеще, за по-късните хронисти. Въоръженият конфликт станал по време на страстния император-иконоборец Лъв, време, подходящо да се родят мъченици за вярата. Същият този император сключил по срамен начин мирен договор с българите³⁶. Пък и кого засягала толкова истината, когато имало достатъчно благоприятен материал, с който да се покажат християнските добродетели и вяра на поданиците на императора.

Предложеното тълкуване на няколко византийски исторически и източници в тази статия лансира повече една хипотеза, отколкото теза. Нейното предимство е, че тя намира база не само в цитираните извори, но и в духа на българо-византийските отношения в първите три десетилетия на IX век.

БЕЛЕЖКИ

¹ Теофан Изповедник не казва къде са новите им поселения, но това сигурно е отвъд Стара планина – **Theophanis**. *Chronographia*, ed. G. Olms. Verlag Hildesheim–New York. 1980, Т. I, р. 495, 21–25 (ГИБИ, Т. 3, с. 284).

² **Scriptoris incerti**. *Historia de Leon Barbae fili apud*. – in: Leo Gramaticus. *Chronographia ex. Rec. Imm. Bekkeri, Bonnae*, 1842, р. 345, 4–13, 346, 8–17 (ГИБИ, Т. 4, 21–23); **Symeonis Magistri**. *Annales a Leone Armenio ad Nicephorum Phocam*, р. 615, 8–11 – in: **Theophanes Continuatus**, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, Bonnae, 1838 (ГИБИ, Т. 5, с. 171).

³ **Script. inc.** 345, 14–346, 1 (ГИБИ, Т. 4, с. 22); **Theophanis Continuati**. *Chronographia* – in: **Theophanus Continuatus**. Ionnes Cameniata, Symeon Magisteri, Georgii Monachus, ex. Rec. Imm. Bekkeri, Bonnae, 1 38, р. 216, 15–19 (ГИБИ, Т. 5, с. 119); **Leo Gram.** р. 231, 8–13 (ГИБИ, Т. 5, с. 156); **Sym. Mag.**, р. 615, 19–21 (ГИБИ, Т. 5, с. 172); **Georgii Monachi** vitae impetatorum recentiorum. – in: **Theophanes Continuatus et ect**, р. 765, 8–15; **Delehayer, H.** *Synaxarum ecclesiae Constantinopolitanae*. Prop. ad. AASS. Novembris, Т. III, Bruxelles, 1902, col. 414, 25–416, 18 (ГИБИ, Т. 5, с. 287).

⁴ **Scrip. inc.**, р. 346, 8–17 (ГИБИ, Т. 5, с. 172).

⁵ Вж. примерите, посочени в **Николова, Б.** Ранното християнство в България преди покръстването. Теории и реалности. – В: 1100 години Велики Преслав, Т. 1, Шумен 1995, 185–186.

⁶ **Theoph. Cont.** 216, 19–217, 9 (ГИБИ, Т. 5, с. 119).

⁷ **Ioannes Skylitzae**. *Synopsis historiarum*, ed. princeps, Rec. J. Thurn <CFNB, Т. 5, Ser. Ber.>, Berlin et Novi Eboraci, 1973, 116, 99–117, 30 (ГИБИ, Т. 6, 239–240).

⁸ **Delehayer, H.** *Syn. CP*, 414, 25–416, 18 (ГИБИ, Т. 5, 287–288).

⁹ ГИБИ, Т. 6, с. 55.

¹⁰ **Follieri, E., I. Dujcev**. *Un'acolutia inedita per i martiri di Bulgaria dell'anno 813*, – *Byzantion*, 33, 1963, f. 1, 75–85.

¹¹ *Ibid.*, 77–85, 104–105 – списъкът от имена в службата на убити пленници от 813 г. сочи пълния етнически състав на населението в Тракия. Тук живеели гърци, арменци, араби, славяни. Споменатият Пётрδς - ὁσαύτου, ἱερομαρτυς следва да е N епископ от Синаксара – *Ibid.*, р. 97. В български пролог от 80-те години на XIV век на 22 януари има поставена служба за избитите при Крум мъченици с имената на епископите Мануил, Георги, Леонтий, а между тях Петър – **Кодов, Хр.** *Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН. С.*, 1969, с. 141.

¹² **Бешевлиев, В.** *Първобългарски надписи. С.*, 1979, 152–154, 154–163.

¹³ **Theoph. Cont.**, р. 217, 9–17; *Scyl.* р. 117, 30–35.

¹⁴ **Theoph. Cont.**, 212, 18–215, 2; *Scyl.* 115, 56–116, 99.

¹⁵ **Theoph. Cont.**, 216, 8–217, 20; Scyl. 116, 99–117, 42.

¹⁶ **Breher, L.** Le monde byzantin. V. I Vie e mort de Byzance. Paris 1947, p. 121; **Adontz, N.** L'age et l'origine de l'empereur Basile I <867–886> – Byzantion, 8, 1933, 476–481; **Moravcek, G.** Sagen und legenden uber Kaiser Basileios I. – DOP 15, 1961, p. 77. Той обяснява случая с пленничеството на семейството на Василий като библейска алюзия, заета от “Изход” и пленничеството на евреите в Египет. В. Златарски приема разказа на Vita Basilii като изцяло достоверен – **Златарски, В.** История на българската държава през Средните векове, Т. 1, с. 391, бел. 29.

¹⁷ Тя е възприета от Константин Порфирогенет – **Theoph. Cont.** 212, 18–215, 2 и Генезий. **Васильев, А.** Произхождения императора Василия Македонянина. – ВВ, XII, 1906, 148–161; **Adontz, A.** Op. cit., – Byzantion, IX, 1934, с. 232 сл.

¹⁸ **Leo Gram.** p. 231, 1–5 (ГИБИ, Т. 5, с. 155).

¹⁹ Някои автори го идентифицират със Симеон Магистър и Логотет, на когото пък някои ръкописи приписват авторството и на “Хронографията” на Лъв Граматик: **Georgius Monachus cog. Hamartolus.** Chronicon breve. Ed de Muralto. – in: PG, Т. 110, col. 1040–1041 (ГИБИ, Т. 6, с. 135–137).

²⁰ **Бешевлиев, В.** Първобългарски, 152–154.

²¹ Има, макар и не изцяло сигурни, податки, че този договор е бил препотвърждаван, допълван, което е признак за значението, отдавано му от двете страни, и действието му в продължителен период. Вж. пак там, **р.** 42, 43, 164–169.

²² **Genesisius**, ges. C. Lachamann. Vonnae 1834, p. 65, 7–10 (ГИБИ, Т. 4, с. 331); **Златарски, В.** Цит. съч., с. 397. Мирът белязал спомените на наследника на хан Омуртаг – Маламир, който отдавал добрите си взаимоотношения в началото на своето управление с Византия именно на договора – **Бешевлиев, В.** Първобългарски, 127–128.

²³ **Ioannis Zonarae.** Epitome historiarum, 1. XIII – XVIII, Vonnae, 1897, 407, 15–408, 10 (ГИБИ, Т. 7, с. 172).

²⁴ ГИБИ, Т. 4, с. 140.

²⁵ Пак там. Дали пък Йоаникий не е пристигнал в България във връзка с преподписване или подновяване на договора, включително клаузите за пленниците.

²⁶ Събитието е поставено в Синаксара на 22 януари, в службата на 23 с. м. **Delchayer, H.** Syn CP, p. 414, 25–28; **Follieri, E., I. Dujcev.** Op. cit., p. 75.

²⁷ **Delchayer, H.** Syn. CP, p. 414, 25–416; ГИБИ, Т. 6, с. 55.

²⁸ **Venedikov, Iv.** La population byzantine en Bulgarie au debut du IX-e siecle. – ВВ1, I, 1962, 261–277.

²⁹ **Иречек, К.** История на българите. С., 1978, с. 168; **Златарски, В.** Цит. съч., с. 293–299, 424–425; **Бешевлиев, В.** Някои бележки върху българската

история. – ГСУ ИФФ, XXXII, 9, 1936, 3–27; Гюзелев, В. За наследника на хан Крум на българския престол. – В: Сборник в памет на проф. Ал. Бурмов, С., 1973, 137–143. Дали от надпис № 43 вх. Бешевлиев, В. Първобългарски, с. 166, е идентичен с Месецослова, т. е. едно и също лице е дискусивно, както и това дали Цок и Дукум не са едно и също лице.

³⁰ Тези стратези били Кордила, синът му Варда, който бил и управител на “македонците”, военачалниците Лъв, Цанц, **Leo Gram**, р. 231, 233 (ГИБИ, Т. 5, с. 136). Интересни съображения за връзката между Кордил, Варда от 837–838 г. и Вардан и Кордила от Хамбарлийския надпис от 814 г. и между Йоан и Лъв от Синаксара и същите от този надпис в **Venedikov, I.** Op. cit., 261–277.

³¹ **Leo Gram**, 231–233; (ГИБИ, Т. 5, 156–157); **Georg. Mon. cog. Nam.**, col. 1040–1041 (ГИБИ, Т. 6, 136–137).

³² **Delehayer, H.** Syn. CP, 414, 25–416, 18; ГИБИ, Т. 6, с. 55: **Кодов, X.** Цит. съч., с. 141.

³³ **Кодов, Й.** Цит. съч., с. 141, тук в славянския текст пише, че Гаврил и Сионий също били военачалници.

³⁴ **Delehayer, H.** Syn. CP, 414–416; **Бешевлиев, В.** Първобългари. С., 1984, с. 139.

³⁵ ГИБИ, Т. 4, 29–30.

³⁶ **Николова, Б.** Цит. съч., 188–189.